

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 338.242

Барінов Д.Ю.асистент кафедри обліку,
економіки і управління персоналом підприємства
Придніпровської державної академії будівництва та архітектури**РОЗВИТОК ТА ЙОГО ВИДОВІ ПРОЯВИ**

У статті проведено контент-аналіз визначень поняття «розвиток», що містяться в роботах вітчизняних та зарубіжних науковців. Обґрунтовано, що за своєю суттю розвиток є складним процесом, особливості та характеристики якого різняться залежно від погляду дослідника. Виокремлено спрощений, еволюційний, факторно-зумовлений, адаптивний, циклічний та комбінований підходи до розуміння сутності цього поняття, надана загальна характеристика цих підходів, визначено переваги та недоліки кожного з них. Запропоновано комплексний підхід до розуміння сутності поняття розвитку як економічного процесу. Досліджено основні видові прояви розвитку. З цією метою вивчено класифікаційні ознаки, згідно з якими виокремлюються різні його види. Запропоновано доповнити перелік класифікаційних ознак ознакою «рівень розвитку», застосування якої дає змогу виокремити види розвитку, що мають недостатній, випереджаючий або паритетний рівень.

Ключові слова: підприємство, розвиток, контент-аналіз, процес, еволюція, зміна, класифікація, ознака, вид розвитку.

В статті проведено контент-аналіз определений поняття «развитие», содержащихся в работах отечественных и зарубежных ученых. Обосновано, что по своей сути развитие является сложным процессом, особенности и характеристики которого зависят от точки зрения исследователя. Выделены упрощенный, эволюционный, факторно-обусловленный, адаптивный, циклический и комбинированный подходы к пониманию сущности этого понятия, дана общая характеристика этих подходов, определены преимущества и недостатки каждого из них. Предложен комплексный подход к пониманию сущности понятия развития как экономического процесса. Исследованы основные видовые проявления развития. С этой целью изучены классификационные признаки, по которым выделяются различные его виды. Предложено дополнить перечень существующих классификационных признаков признаком «уровень развития», применение которого позволяет выделить виды развития, имеющие недостаточный, опережающий или паритетный уровень.

Ключевые слова: предприятие, развитие, контент-анализ, процесс, эволюция, изменение, классификация, признак, вид развития.

Постановка проблеми. Будь-яка соціально-економічна система, в тому числі підприємство, має здатність до розвитку. Вирішення проблем забезпечення динамічного розвитку підприємств незалежно від їхнього розміру, форми власності, галузевої приналежності потребує прийняття обґрунтованих управлінських рішень. Це, у свою чергу, викликає необхідність уточнення понятійно-категоріального апарату, зокрема, поглибленого вивчення сутності розвитку та його видових проявів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток є багатогранною науковою категорією, дослідженню якої присвячені роботи багатьох науковців. Серед них слід відзначити таких дослідників, як Р. Акофф, Н. Афанасьєв, Л. Бажан, О. Бакаєв, Л. Бакаєв, К. Бобер, І. Богатирьов, В. Василенко, О. Гапоненко, В. Грищенко, Дж. Джой-Меттюз, Д. Євдокимова, В. Заброд-

ський, В. Ільїн, А. Капліна, М. Кизим, Е. Коротков, Ю. Кулагін, Д. Меггинсон, С. Мочерний, А. Панкрухин, Ю. Погорелов, В. Пономаренко, О. Ралко, В. Рогожин, В. Рудика, Е. Смирнов, М. Сюрте, О. Тридід, Й. Шумпетер, О. Івашина тощо. Ці та інші вітчизняні і зарубіжні вчені досліджували сутність розвитку, виокремлювали його різні видові прояви.

Водночас слід зазначити, що погляди науковців на характеристики та особливості розвитку потребують систематизації. Виникає також необхідність уточнення класифікаційних ознак, згідно з якими виділяються видові прояви розвитку як процесу.

Метою дослідження є вивчення підходів вітчизняних та зарубіжних науковців до сутності розвитку як процесу, систематизація основних класифікаційних ознак та створення на цій основі найбільш повної класифікації видових проявів розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження.

З метою систематизації поглядів науковців на сутність поняття «розвиток» було проведено контент-аналіз визначень цього поняття, поданих у роботах науковців. Для цього у визначеннях учених було виокремлено ключові слова, що використовуються ними для опису сутності розвитку.

У процесі дослідження було виявлено, що 46,15% науковців як ключове слово для опису сутності поняття «розвиток» використовують слово «процес». Велика кількість учених (42,31%) трактує розвиток як певну зміну (40,38%) або перетворення (1,93%). Частина науковців використовує інші ключові слова для трактування поняття «розвиток», а саме: рух (15,38%), перехід (3,85%) або просування від одного стану системи до іншого (1,92%). Інші вчені використовують поняття «вдосконалення» та «поліпшення» (9,62%), «прогрес» або «еволюція» (3,85%).

Незважаючи на розмаїття ключових слів, що використовуються науковцями для формулювання визначення сутності поняття «розвиток», вони є дуже близькими. Семантичний аналіз усіх цих слів дає змогу дійти висновку, що у всіх визначеннях розвиток трактується як процес. Це є справедливим, адже і зміна (перетворення), і рух (перехід, просування), і вдосконалення, поліпшення, прогрес або еволюція є по своїй семантичній суті процесами, які мають свої певні особливості та характеристики.

Отже, вивчивши спільність визначень досліджуваного поняття різних авторів та об'єднавши їх на основі визнання первинності такого ключового слова, як «процес» у визначенні сутності поняття «розвиток», слід більш детально вивчити відмінності, що притаманні цим визначенням.

Згідно з проведеним нами дослідженням можна виокремити такі підходи до визначення поняття розвитку, як спрощений або елементарний, еволюційний, факторно-обумовлений, адаптивний підхід, циклічний та комбінований підхід.

Науковці, що можуть бути віднесені до першого (спрощеного або елементарного) підходу, дають узагальнене визначення поняттю «розвиток» як процесу певних змін, не поглиблюючись у вивчення їхнього характеру або факторів, що на них впливають. Прикладом може бути визначення, яке надають у своїх наукових роботах В. Ільїн та Ю. Кулагін, що говорять про розвиток як про певну зміну, рух, не конкретизуючи визначення [1, с. 124]. У філософському контексті трактує розвиток Е. Смирнов, за визначенням якого розвитком є незворотні, спрямовані, закономірні зміни матерії та свідомості [2, с. 212]. Дещо більш конкретизованим є визначення, запропоноване Й. Шумпетером,

згідно з яким розвитком є зміна траєкторії руху та зсунення стану рівноваги [3, с. 21]. За його твердженням, розвиток передбачає здійснення переходу економічної системи від заданого на певний момент часу центру рівноваги. Недоліком цього підходу є його загальний характер, відсутність конкретизації рис, які відрізняють процес розвитку від інших процесів.

Прибічниками цього підходу можна вважати 5,8% науковців.

Учені, віднесені нами до другого (еволюційного) підходу, даючи різні за формою визначення, по суті говорять про розвиток як про процес еволюції системи.

Деякі з науковців акцентують увагу на здійсненні кількісно-якісних змін. Найбільш яскравими представниками цього підходу є Р. Акофф, А. Капліна, С. Мочерний. Так, Р. Акофф розглядає розвиток з погляду збільшення можливостей та бажання задовольняти потреби (як власні, так і потреби інших) [4, с. 125]. А. Капліна, розглядаючи розвиток як процес реорганізації та переорієнтації усієї економічної та соціальної систем, наголошує, що поряд із кількісними змінами (зростанням прибутків та виробництва) мають відбуватися якісні зміни в інституційній, соціальній та адміністративній структурах [5, с. 58]. Найбільш повне визначення наводить С. Мочерний, трактуючи розвиток як незворотні, спрямовані, закономірні (кількісно-якісні та сутнісні) зміни економічної системи (у нашому прикладі підприємства) в довготерміновому періоді [6, с. 586]. Окрім характеру змін, автор наголошує на факторах, що впливають на такі зміни. На його думку, такими факторами можна вважати економічні суперечності, потреби та інтереси.

Н. Афанасьєв, В. Рогожин, В. Рудика стверджують, що розвиток є об'єктивною зміною тільки якісних характеристик системи, зумовленою як фундаментальними законами природи, так і закономірностями функціонування конкретних систем, за яких формуються нові властивості системи [7, с. 23].

Інші науковці наголошують на вдосконаленні, поліпшенні цієї системи. Наприклад, Дж. Джой-Меттьюз, Д. Меггінсон, М. Сюрте акцентують увагу на тому, що розвиток передбачає удосконалення або ж поліпшення об'єкта, його організаційного складника; послідовний рух до більш досконалого, складного чи розвинутого стану чи реалізації потенційних можливостей [8].

Низка науковців говорять про розвиток як про процес еволюції (прогресу) економічної системи. Такими науковцями є О. Ралко, О. Гапоненко, А. Паукрухин. Наприклад, О. Ралко трактує розвиток як процес функціонування та еволюції економічної системи в дов-

гостроковому періоді, додаючи, що він відбувається під впливом економічних суперечностей, потреб та інтересів [9, с. 39]. О. Гапоненко та А. Панкрухин дають найбільш всеохоплююче визначення сутності поняття «розвиток», трактуючи його не лише як рух уперед, формування нових рис, становлення нових структурних характеристик об'єкта, але й як його еволюцію, поліпшення, удосконалювання, прогрес, а також зростання і розширення [10].

Близько 58,9% науковців є прибічниками саме еволюційного підходу до визначення сутності поняття «розвиток». Перевагою цього підходу є те, що його прибічники роблять акцент на наявності не стільки кількісних, як якісних змін (перетворень), що приводять до переходу системи до якісно нового стану (кращого, досконалішого). Недоліками є те, що не конкретизуються рушійні сили та фактори, під впливом яких відбуваються зміни.

Третім є факторно-зумовлений підхід до визначення поняття «розвиток», згідно з яким розглядаються насамперед фактори, які активізують процес змін, але не конкретизується їх характер та спрямованість. Представниками цього підходу є Л. Бакаєв, О. Бакаєв, В. Грищенко, Л. Бажан, К. Бобер, І. Богатирьов. Наприклад, у роботі таких науковців, як Л. Бакаєв, О. Бакаєв, В. Грищенко, Л. Бажан, К. Бобер наводиться визначення розвитку як зміни ринкової та виробничої кон'юнктури за тривалий час, впродовж якого значну роль відіграють інвестиційні, інноваційні, технічні та технологічні фактори економіки, а також фактори економічної власності і господарського механізму [11, с. 55]. І. Богатирьов, розглядаючи розвиток як сукупність змін різної природи та інтенсивності, стверджує, що вони протікають під впливом зовнішніх та внутрішніх факторів, маючи наслідком фіксацію підприємства в різних організаційно-економічних станах [12].

Прибічниками факторно-зумовленого підходу є 13,5% науковців. Його перевага полягає в тому, що розглядаються фактори, які зумовлюють певні зміни, характерні для розвитку. Водночас не конкретизується характер та спрямованість таких змін.

Інший адаптивний підхід передбачає, що розвиток сприяє підвищенню стійкості системи, її здатності адаптуватися до змін її зовнішнього середовища. Так, В. Пономаренко, О. Тридід, М. Кизим розглядають розвиток як процес змін, що ведуть до підвищення опірності і життєвості системи, здатності чинити опір руйнівним силам зовнішнього середовища [13, с. 18]. Ю. Погорелов визначає розвиток як безупинний процес, що відбувається за штучно встановленою або природною програмою як зміна станів підпри-

ємства, кожен з яких є якісно іншим від попереднього, через що у підприємства як у більш складної системи виникають, розкриваються та можуть бути реалізовані нові можливості, нові властивості, якості та характерні риси, які сприяють здатності підприємства виконувати нові функції, вирішувати принципово інші завдання, що зміцнює його позиціонування у зовнішньому середовищі і підвищує здатність протидіяти його негативним впливам [14].

Адаптивний підхід представлений у роботах 7,7% науковців. Перевагою цього підходу є те, що робиться акцент на спрямованості розвитку, який покликаний сприяти підвищенню життєвості системи, її здатності чинити опір негативним впливам зовнішніх факторів. Недоліком є те, що не конкретизується характер змін, які можуть сприяти підвищенню адаптивності

Окремо слід виділити циклічний підхід до поняття «розвиток». В. Василенко розглядає розвиток як процес, що не припиняється в часі, плин якого не завжди відбувається постійно і безупинно, найчастіше йде стрибкоподібно з подоланням різних за глибиною та охопленням криз [15, с. 77]. Д. Євдокимова дає подібне визначення: динамічний багатоваріантний циклічний процес, який має спіралеподібну форму та виявляється через кількісні та якісні зрушення у структурі системи за збереження її цілісності, стійкість якого забезпечується лише за умов його керованості з боку надсистеми [16, с. 13].

Прибічниками циклічного підходу до визначення сутності розвитку є 3,8% науковців. Головною перевагою цього підходу є врахування того факту, що процес розвитку відбувається стрибкоподібно, при цьому періоди зростання змінюються періодами падіння (криз). Водночас не уточнено, за яких умов падіння можна вважати лише тимчасовою кризою (одним із періодів розвитку), а за яких умов воно є проявом регресу.

Представниками комбінованого підходу, що включає елементи еволюційного та адаптивного, є В. Забродський, М. Кизим, Е. Коротков. Так, В. Забродський, М. Кизим розглядають розвиток як процес переходу економіко-виробничої системи у новий, більш якісний стан шляхом нагромадження кількісного потенціалу, зміни й ускладнення структури і складу, наслідком чого є підвищення її здатності чинити опір руйнівному впливу зовнішнього середовища та ефективність функціонування [17]. Щодо Е. Короткова, то згідно з його визначенням розвиток є сукупністю змін, які ведуть до появи нової якості і зміцнення життєвості системи, її здатності чинити опір руйнівним силам зовнішнього середовища [18].

Таблиця 1

Систематизація класифікацій видових проявів розвитку підприємства

Класифікаційна ознака	Видові прояви розвитку
Характер росту	Творчий, імітаційний
Характер змін	Екстенсивний, інтенсивний, змішаний
Джерело розвитку	Екзогенний, ендегенний
Масштаб об'єкту	Індивідуальний, загальний
Форма	Прямолінійний, драбинно-поступальний, ламаний, хвилеподібний, спіралеподібний
Представлення суб'єкту розвитку	Проективний, непрожективний
Виділення вектору розвитку	Векторний, квазі-хаотичний
Кількість векторів	Одновекторний, багатовекторний, фронтальний
Комплексність змін	Проектний, односферний, багатосферний, холічний
Кількісна характеристика змін	Прогресивний, дегресивний, пульсуючий, стабільний
Тип тренда	Лінійний, нелінійний
Природа ключового критерію	Абсолютний, відносний
Мета змін	Простий, розширений
Складність змін	Елементний, інтегральний, системний
Рівень розвитку	Розвиток, що має недостатній рівень (критичний та допустимий); розвиток, що має випереджаючий рівень (динамічний та гіпердинамічний); розвиток, що має паритетний рівень

Примітка: систематизовано та доповнено автором

Представниками комбінованого підходу є 5,8% науковців, роботи яких підлягали вивченню. Цей підхід поєднує еволюційний (розвиток передбачає вдосконалення системи, досягнення нею нового якісного рівня) та адаптивний підходи (розвиток спрямовується на підвищення опірності системи негативним зовнішнім впливам). Проте недостатньо уваги приділяється внутрішнім рушійним силам розвитку.

Виходячи з переваг та недоліків розглянутих підходів, пропонуємо комплексний підхід, що включає елементи еволюційного, адаптивного та факторно-зумовленого підходів. Згідно з цим підходом розвиток – це процес кількісно-якісних змін, зумовлених дією внутрішніх факторів та спрямованих на перехід підприємства до більш досконалого стану, в результаті чого підвищується його здатність протидіяти негативним впливам факторів зовнішнього середовища.

У процесі дослідження робіт науковців [12; 14; 19] було систематизовано класифікаційні ознаки, за якими виокремлюються видові прояви розвитку. Результати систематизації наведені в таблиці 1.

Як видно з таблиці, нами запропоновано доповнити класифікацію ознакою за рівнем

розвитку, згідно з якою можна виокремити види розвитку, що мають недостатній рівень, випереджаючий рівень, паритетний рівень. Розвиток, що має недостатній рівень, може розподілятися на критичний та допустимий, а розвиток, що має випереджаючий рівень, може бути динамічним або гіпердинамічним.

Висновки з проведеного дослідження. У результаті проведеного дослідження встановлено, що за своєю суттю розвиток є складним процесом, особливості та характеристики якого різняться залежно від позиції дослідника. Виокремлено спрощений, еволюційний, факторно-зумовлений, адаптивний, циклічний та комбінований підходи до розуміння сутності цього поняття. Запропоновано використовувати комплексний підхід до розуміння сутності поняття розвитку як процесу кількісно-якісних змін, зумовлених дією внутрішніх факторів та спрямованих на перехід підприємства до більш досконалого стану, в результаті чого підвищується його здатність протидіяти негативним впливам факторів зовнішнього середовища. Розглянуто та доповнено класифікацію видових проявів розвитку.

Список використаних джерел:

1. Ільїн В., Кулагін Ю. Людина і світ. Навчальний посібник / В Ільїн, Ю.Кулагін. – К. : Київ: Київ.нац. торг.-екон. ун-т, 2003. – 283 с.
2. Смирнов Э.А. Основы теории организации: Учебное пособие для вузов / Э.А. Смирнов. – М. : ЮНИТИ, 2000. – 375 с.
3. Шумпетер Й. Теория экономического развития (Исследование предпринимательской прибыли, капитала, процента и цикла конъюнктуры) / Й. Шумпетер; пер. с англ. – М. : Прогресс, 1982. – 456 с.

4. Акофф Р. О менеджменте / Р. Акофф : пер. с англ. – СПб. : Питер, 2002. – 448 с.
5. Капліна А.С. Поняття «розвиток» у категоріальному апараті теорії розвитку / А.С. Капліна // Економіка Менеджмент Підприємництво. – 2012. – № 24 (II). – С. 57–63.
6. Мочерний С.В. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 1. / С.В. Мочерний. – К. : Видавничий центр «Академія», 2000. – 864 с.
7. Афанасьев Н.В. Управление развитием предприятия: [монография] / Афанасьев Н.В., Рогожин В.Д., Рудыка В.И. – Х. : Издательский дом «ИНЖЭК», 2003. – 184 с.
8. Джой-Меттьюз Д. Развитие человеческих ресурсов: Пер. с англ. / Д. Джой-Меттьюз, Д. Меггинсон, М. Сюрте. – 3-е изд. – М. : Эксмо, 2006. – 432 с.
9. Ралко О.С. Еволюція поняття організаційний розвиток підприємства / О.С. Ралко // Наук. праці Нац. ун-ту харч. технологій. – К. : НУХТ. – 2010. – № 36. – С. 38–41.
10. Гапоненко А.Л. Стратегическое управление: учеб. Для вузов, обучающихся по специальности 061100 «Менеджмент организаций» / А.Л. Гапоненко, А.П. Панкрухин. – 2-е изд., стер. – М. : Издательство ОМЕГА–Л, 2006. – 464 с.
11. Бакаев О.О. Економіко-математичні моделі економічного зростання : Наук. вид. / О.О. Бакаєв, В.І. Гриценко, Л.І. Бажан, Л.О. Бакаєв, К.А. Бобер; НАН України. МОН України. Міжнар. наук.-навч. центр інформ. технологій та систем. – К. : Наук. думка, 2005. – 189 с.
12. Богатирьов І.О. Управління розвитком підприємства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / І.О. Богатирьов. – К. : КНЕУ, 2004. – 20 с.
13. Пономаренко В.С. Стратегія розвитку підприємства в умовах кризи: [Текст] / В.С. Пономаренко, О.М. Тридід, М.О. Кизим. – Харків: ВД «ІНЖЕК», 2003. – 328 с.
14. Погорелов Ю.С. Развитие предприятия: понятия та види / Ю.С. Погорелов // Культура народов Причерноморья. – 2006. – № 88. – С. 75–81.
15. Василенко В.А. Организационно–циклическая и структурно-функциональная модели развития организации / В.А. Василенко // Культура народов Причерноморья. – С. 100–107.
16. Євдокимова Д.М. Державне регулювання економічного розвитку: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.01.01 «Економічна теорія» / Д.М. Євдокимова. – К., 2002. – 20 с.
17. Забродский В.А. Развитие крупномасштабных экономико-производственных систем / В.А. Забродский, Н.А. Кизим. – Харьков: Бизнес- Информ, 2000. – 72 с.
18. Коротков Э.М. Концепция менеджмента / Э.М. Коротков. – М. : Дека, 1997. – 304 с.
19. Івашина О.Ф. Економічний розвиток: інституціональний погляд / О.Ф. Івашина // Економіка, фінанси, право. – 2009. – № 2. – С. 11–14.

Barinov D.Yu.

DEVELOPMENT AND ITS KINDS OF MANIFESTATIONS

The publication is devoted to the study of development as a complex economic category, as well as the study of specific manifestations of development. It is established that any socio-economic system has the ability to develop. Solving the problems of ensuring the dynamic development of enterprises requires the adoption of sound management decisions. In view of this, there is a need to clarify the conceptual and categorical framework, in particular, the in-depth study of the essence of development and its specific manifestations.

The purpose of the article is to study approaches of domestic and foreign scientists to the essence of development as a process, the systematization of the main classification features, and the creation on this basis of the most complete classification of kinds of manifestations of development.

The content analysis of definitions of the concept of “development” contained in the works of domestic and foreign scientists is conducted. It is established that for the description of the essence of development, scientists use the terms “process”, “movement”, “transition”, “improvement”, “progress”, “evolution”.

It is substantiated that development, in essence, is a complicated process, the characteristics and characteristics of which vary according to the researcher’s point of view. The simplified, evolutionary, factor-driven, adaptive, cyclic, and combined approaches to understanding the essence of this concept are distinguished, the general characteristic of these approaches is given, advantages and disadvantages of each of them are determined. The complex approach to the understanding of the concept of development as an economic process is proposed. The main species manifestations of development are investigated. For this purpose, the classification features are studied. It is proposed to supplement the list of existing classification features with the sign “level of development”.

Key words: enterprise, development, content analysis, process, evolution, change, classification, character, type of development.